

İlkokulda Sorumluluk Eğitimine Yönelik Bir Model Önerisi A Model for Responsibility Education in Elementary School*

Şükran CALP   Kübra AYDIN

Atıf: Soyisim, I. (2019). Makale Klavuzu: e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisinde Yayınlanacak Makaleler için Şablon. *e- Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 63-85.

Araştırma makalesi Geliş Tarihi:03.11.2019 Kabul Tarihi: 29.12.2019

Doi: 10.30900/kafkasegt.642023

Öz

İstendik yönde davranış geliştirmek isteyen eğitimciler için değerler, oldukça önemli bir etki gücüne sahiptir. Bu değerlerden biri olan sorumluluk, gerek gündelik hayatta gerekse akademik ortamlardaki başarıyı etkileyen önemli bir faktör olarak düşünülmektedir. Bu çalışma, ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri için sorumluluk duygusu inşa etme ve geliştirmeye yönelik dokuz haftalık alternatif bir model oluşturmaya odaklanmıştır. Araştırmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri için sınıf öğretmenleri tarafından kullanılacak alternatif bir sorumluluk eğitimi modeli tasarlamak ve modelin kullanılabilirliğiyle ilgili araştırmacı tecrübelerini yansıtan örnek uygulamaları paylaşmaktır. Çalışma grubu, 2017/2018 öğretim yılının bahar döneminde, Erzincan'daki bir ilkokulda, dördüncü sınıfta öğrenim gören beş kız, on erkek toplam on beş öğrenciden oluşmaktadır. Bu çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak öğrenciler için “yarı yapılandırılmış görüşme formu”; sınıf öğretmenin kullanması için “öğrenci gözlem formu” ve “öğrenci değerlendirme çetelesi” ve alan uzmanlarından geri bildirim almak için “ders planı değerlendirme formu” kullanılmıştır. Model, sorumluluk kazandırma sürecinin organize edilen aşamalar halinde uygulanması şeklindedir. Her bir aşamada farklı yöntem ve tekniklerin kullanıldığı ders planları hazırlanmıştır. Uygulanan ilk ders planında, hikaye etkinliği yer almaktadır. Onu masal, oyun, grupla menemen yapma etkinliği, film izleme, drama, şiir, şarkı ve sınıfça maket ev yapma etkinlikleri izlemektedir. Hazırlanan planlar, uzman görüşüne sunulduktan sonra ilkokul 4. sınıf öğrencilerine uygulanmış ve uygulama sırasında karşılaşılan güçlükler doğrultusunda yeniden düzenlenmiştir. Modelde, her bir öğretim birimi için bilişsel yükün zaman içinde değişmesi planlanmıştır. Model kapsamında öğrenciler, küçük gruplar halinde, çiftler halinde ya da yalnız çalışabilirler. Bunun için öğrencilere hem grupla hem de bağımsız çalışmayı öğretmek gerekmektedir. Bulgular incelendiğinde sorumluluk kazandırma sürecinde öğrencilere kademeli olarak sorumluluk vermenin etkin bir yol olarak kullanılabilirliği ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sorumluluk duygusu kazandırmada ihtiyaç duyulan yeni yol ve yöntemlerle ilgili alternatif bir model olduğu ve öğretmenlere ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sorumluluk, okul sorumluluğu, sorumluluk modeli

Abstract

For educators who want to develop positive behavior, values have a significant impact. As one of these values, responsibility is an important factor that affects success in academic life and in daily life. Providing responsibility training to students not only for academic success but also for being a good individual is considered as an extremely important element in the education system. This study focuses on creating an alternative model for nine weeks of primary school fourth-grade students to build and develop a sense of responsibility. The aim of this study is to design an alternative responsibility education model for elementary school fourth-grade students and to share the sample practices reflecting the researcher's experiences about the usability of the model. The study group consisted of a total of fifteen students, five girls and ten boys, studying in the fourth grade of an elementary school in Erzincan in the spring of 2017/2018 year. In this study, a “semi-structured interview form” was used for data collection from students. In addition “student observation form” and “student assessment rubric” were used by the teacher. In order to get feedback from field experts, “lesson plan evaluation form” was used. The model is the implementation of the responsibility-making process in organized stages. At each stage, instructional plans prepared with different methods and techniques were

prepared. The first teaching plan is a story activity. This activity is followed by a tale, play, group work, film watching, drama, poetry and song activities. After the plans were presented to expert opinion, they were applied to 4th-grade students and they were rearranged in line with the difficulties encountered during the implementation. In the model, the cognitive load is planned to change over time for each teaching unit. Students can work in small groups, in pairs or alone. To do this, it is necessary to teach the students to work both in groups and independently. According to the findings, gradual responsibility can be used as an effective way for students to gain responsibility. It is thought that the study will be an alternative model for new ways and methods that are needed to gain a sense of responsibility and will be beneficial for the teachers.

Keywords: Responsibility, school responsibility, responsibility model

Giriş

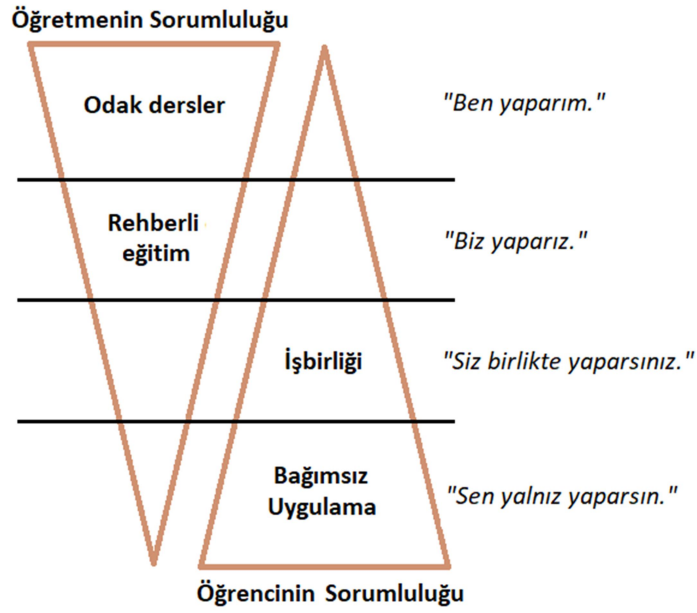
Sorumluluk sıklıkla kullanılan bir kavram olmasına rağmen tanımlaması oldukça zordur. Öyle ki sorumluluğun tanımı, kavramı algılayan kişinin konumu ve durumuna göre şekillenmektedir. Yavuzer'e (2000) göre sorumluluk; "erken çocukluk döneminden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesi"dir. Cüceloğlu (1996) ise sorumluluğu; "kişinin sınırları içerisinde gördüğü olaylardan ve durumlardan hesap vermeye hazır olması" şeklinde tanımlamaktadır.

Psikoloji ile ilişkilendirilerek yapılan tanımlamalarda kavramın çok daha soyut, görelî ve geniş açılı ele alındığı görülmektedir. Lickona (1991) sorumluluğun "ahlakın aktif olan tarafı" olduğunu düşünmektedir. Ona göre kişinin kendisine ve başkalarına özen göstermesi, toplumsal düzene katılması ve güzel bir dünya için çalışması sorumlulukla yakından ilişkilidir.

Sorumluluk, ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını vermeye ilgili bir duygudur. Bu duygu bireyde toplumsal çevrenin gerçekleriyle ideal kurallar denilen us arasındaki karşılıklı ilişkinin sonucunda oluşur (Başaran, 1997, s. 98). Okul sorumluluğunun eğitim-öğretim kapsamında hedeflenen başarıda önemli rol oynadığı düşünülmektedir. İlgili birçok çalışma bu düşünceyi destekler niteliktedir (Kay, 1997; Abdi-Golzar, 2008; Acun Kapıkıran, 2008; Aladağ, 2009; Baş, 2011; Gündüz, 2014; Kayışoğlu & 2010; Helker & Wosnitza, 2016; Gordon, Jacobs, & Wright, 2016).

Sorumluluk eğitimi, eğitim ve psikoloji ilkelerine dayalı bir sorun çözme sürecidir. Bu süreç salt duygularla ve bir takım fizyolojik gereksinimlere bırakılabilecek rastlantısal bir özellik taşımaz. Tam tersine planlanmış birtakım oluşumlar üzerine oturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sorumluluk eğitimi, örgütlü bir süreç olduğu kadar duygu, düşünce, eylem, fizyoloji arasında bir eşgüdüm ve disiplin sürecidir (Babadoğan, 2003).

Sorumluluk bilinci oluşturmak ya da geliştirmek adına okullarda birçok çalışma yürütülebilir. Bu çalışma kapsamında hazırlanan etkinlik temelli sorumluluk kazandırma modeli, Pearson ve Gallagher (1983) tarafından geliştirilen Kademeli Sorumluluk Modeli (Gradual Release of Responsibility Model) esas alınarak oluşturulmuştur (Bakınız: Şekil 1). Pearson ve Gallagher öğrenmenin, "odak dersler yoluyla açıklama, rehberli eğitim, işbirlikli uygulama, bağımsız uygulama" basamaklarını içeren tekrarlanan bir öğretim döngüsünde ve zamanla gerçekleştiğini düşünmektedir. Bu çerçevede sorumluluk, öğrencinin görevin sorumluluğunu alacağı beklentisiyle, öğretmenden öğrenciye kademeli olarak verilir (Pearson & Gallagher, 1983).

Şekil 1. Kademeli Sorumluluk Modeli, (Fisher, 2008)

Modelin ilk adımı olan “odak dersleri”, öğrencilere içerikle ilgili düşüncelerin modellenmesini sağlar. Odak derslerinin amacı, öğrenme çıktılarının belirlenmesi ve geliştirilmesidir. “Rehberli eğitim”, öğretmenlere biçimlendirici değerlendirmelerde belirlenen ihtiyaçları ele alma ve öğrencilere belirli beceriler veya stratejiler hakkında talimat verme fırsatı sunar. “İşbirlikli uygulama” öğrencilerin içeriği tüm ayrıntılarıyla hissetmelerinde yardımcıdır. Öğrenmeyi güçlendirmek, pekiştirmek için öğrencilerin problem çözme, tartışma, müzakere etme ve akranlarıyla birlikte düşünme fırsatlarına ihtiyaçları vardır. İş istasyonları gibi işbirlikli öğrenme fırsatları, öğrencilerin akranlarıyla etkileşime girerken öğrenmelerini ve uygulama imkanı elde etmelerini sağlar. “Bağımsız uygulama”, öğrencilerin bilgileri yeni yollarla ve talimatsız olarak uygulamasına imkan verir. Öğrenciler sentezlenen bilgileri ve fikirleri içselleştirmek ya da anlayışlarını sağlamlaştırmak için seçebilecekleri görevlere yönelirler (Fisher, 2008).

Kademeli sorumluluk modeliyle öğretmenler, okulun ilk gününden itibaren, hem kendilerinin hem öğrencilerinin pozitif enerjiyle dolu oldukları uygun ders saatlerinde sorumluluk için etkili olabilecek sınıf etkinlikleri düzenlerler. Kademeli sorumluluk modeli, sorumluluk kazandırma sürecinin organize edilen aşamalar halinde uygulanmasıdır. Modelde, her bir bileşen için öğretmenler, bilişsel yükün zaman içinde sürekli değişmesini planlamalıdır. Öğretmen rehberliği olmadan belirli görevler üzerinde nasıl çalışacakları ve nasıl bağımsız iş çıkarabilecekleriyle ilgili öğrencileri hazırlamak, birkaç gün veya hafta sürebilir.

Bu araştırma kapsamında hazırlanan ders planları, bilişsel alt yapı oluşturmanın ardından sorumluluk sahibi olmaya dair olumlu tutum geliştirme ve devamında öğrencilerin sorumluluk alarak bir ürün ortaya koymaları şeklinde aşamalı olarak düzenlenmiştir. Her bir aşamada öğrencilere hem bağımsız çalışarak yapacakları işin sorumluluğunu üstlenebilme hem de grupla çalışma imkanı veren öğrenme ortamları oluşturulmuştur. Öğrenciler ayrıca sorumluluğun yerine getirilmesinin kendilerinde bir değer oluşturacağı duygusuyla güdülenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri için sınıf öğretmenleri tarafından kullanılacak alternatif bir sorumluluk eğitimi modeli tasarlamak ve modelin kullanılabilirliğiyle ilgili araştırmacı tecrübelerini yansıtan örnek uygulamaları paylaşmaktır. Model kapsamında oluşturulan ders planları yoluyla öğrencilerin, kendilerine dair sorumluluklara dikkatlerini çekmek ve bu sorumluluklar yerine getirildiğinde toplum düzeninde meydana gelen olumlu etkiyi fark etmelerini sağlamak ikincil bir hedef olarak düşünülmüştür.

Yöntem

Çalışma, nitel araştırma metodolojisine uygun olarak şekillenmiştir. Uygulamayı geliştirmeye yönelik olduğu ve uzman görüşleriyle şekillendiği için “uygulama ve karşılıklı işbirliğine dayalı” eylem araştırmasıdır. Eylem araştırması sonunda alternatif bir model teklif edilmiştir. Teklif edilen model, ders planlarından oluşmaktadır. Çalışmanın tüm süreci, ürünlerin tasarımı, kullanımı, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi sistematik olarak sunulmuştur. Nitel araştırma sonuçları, denencelere ulaşma, model geliştirme ve kuram oluşturma gibi bir dizi bilimsel sonuca dönüşebilir ayrıca uygulayıcıya yeni deneyimler kazandırabilir (Yıldırım & Şimşek, 2005, s.311).

Dokuz haftalık bir süreçte tamamlanan etkinlik temelli uygulamanın her aşamasında uzman görüşü alınmış ve içerik bu görüşler doğrultusunda şekillenmiştir. Ayrıca karşılaşılan problemler ya da aksaklıklar bir sonraki uygulamada düzeltilmeye çalışılmış, öğrencilerin sorumluluk adına ihtiyaçları sürecin kendi içinde belirlenmiştir. Bu yönüyle her uygulama, kendinden sonraki uygulama için pilot uygulama olma özelliği taşımaktadır. Uygulamaya başlamadan önce kurum amiri ve öğrenci velilerinden gerekli izinler etik kurallara uygun olarak alınmıştır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, 2017/2018 öğretim yılının bahar döneminde, Erzincan'daki bir ilkokulda, dördüncü sınıfta öğrenim gören beş kız, on erkek toplam on beş öğrenciden oluşmaktadır. Öğrenciler orta ve düşük sosyo-ekonomik düzeydedir. Öğrencilerin anne ve babaları, ilkokul, ortaokul ya da lise düzeyinde eğitim almıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrenciler, aynı zamanda bu çalışmanın yazarlarından biri olan sınıf öğretmenininkin okuttuğu kendi öğrencileridir ve onlara ait demografik özellikler, öğretmenin kayıtlarından elde edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Bu çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak öğrenciler için “yarı yapılandırılmış görüşme formu”; sınıf öğretmenininkin kullanması için “öğrenci gözlem formu” ve “öğrenci değerlendirme çetelesi” ve alan uzmanlarından geri bildirim almak için “ders planı değerlendirme formu” kullanılmıştır. Ayrıca araştırma planında yer alan ders etkinlikleri sonrasında, öğrencilerin fikirlerini açığa çıkarmaya yönelik ders süreci ile ilgili sorular hazırlanmıştır. Ders planlarının geliştirme ve değerlendirme bölümlerinde de yarı yapılandırılmış sorular yer almaktadır. Sorular öğrencilerin sorumluluk bilincine yönelik değişimleri ortaya çıkaracak şekilde düzenlenmiştir. Sınıf öğretmeni, etkinlikler sırasında ve etkinliklerden sonra öğrencileri amacına uygun şekilde gözlemlemiştir. Ayrıca öğrencilere verilen sorumluluklarla ilgili haftanın belirlenen günlerinde sınıf öğretmeni tarafından çeteleler tutulmuştur.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

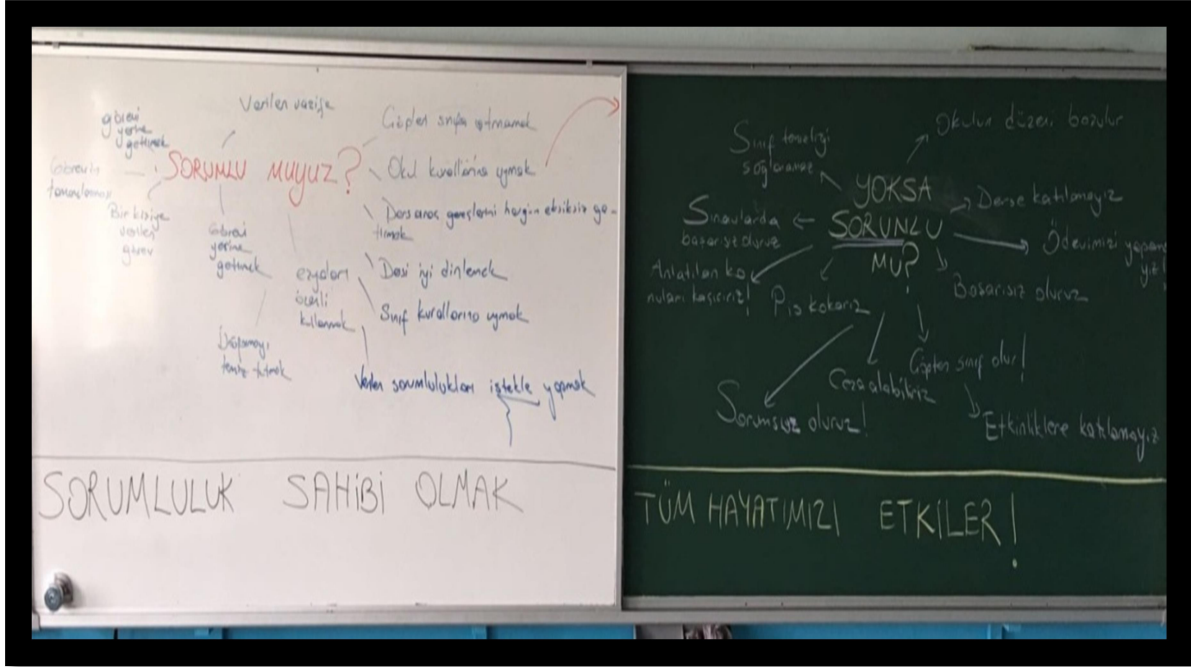
Maxwell (1992) nitel araştırma sürecinde araştırmacının incelenen olayla ilgili gördüğü ve duyduğu her şeyi rapor etmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bu araştırma sürecinde araştırmacılar tüm süreci detaylı bir şekilde rapor etme yolunu tercih etmiştir. Çalışmanın güvenirliliği için, alanında uzman akademisyenlerin görüşlerine başvurulmuş, her ders planının “ders planı değerlendirme formu” aracılığıyla incelenmesi sağlanmış ve eylem planı, alınan geri bildirimlerden sonra uygulanmıştır.

Sorumluluk Eğitimi Modeli Uygulamaları

Bu çalışmada mümkün olduğunca çeşitlendirilmiş ve öğrenciler için aynı zamanda eğlenceli de olabilecek etkinlik örneklerine yer verilmiş; ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri için sorumluluk duygusu inşa etme ve geliştirmeye yönelik dokuz haftalık alternatif bir model oluşturmak amaçlanmıştır. Öğrencilerin, işbirliği yaparak performans ortaya çıkarmaları; gruplarında “lider, yazar, ressam, vb.” gibi görevleri alabilecek kişileri ortak seçerek sorumlulukları paylaşmaları sağlanmıştır. Hazırlanan program, öğrencilerin okul sorumluluk bilincini geliştirmek ve iyileştirmek için bireysel farklılıklar dikkate alınarak oluşturulmuştur. Etkinlikler, “uygulayıcının açıklamaları, rehberli ve işbirlikli uygulamalar, geri bildirim verme, bağımsız uygulamalar” döngüsünde ve öğrencilerin pozitif enerjiyle dolu oldukları uygun ders saatlerinde gerçekleştirilmiştir.

1. Uygulama: Hikâye Dinleme ve Canlandırma Ders Planı

Kademeli sorumluluk modelinin ilk bileşeni olan “odak dersler” aşamasında öğretmen, öğrencilerin içerikle ilgili derinlemesine düşünüp verilecek mesajı anlamalarını sağlar. Odak dersler, öğretmenlere, öğrenciler için dersle ilgili arka plan bilgisi oluşturma ve bunu etkinleştirme fırsatı sunar. Amaç, öğrenme çıktılarının belirlenmesidir (Fisher & Frey, 2008). Bu amaçla araştırmada ilk önce “sorumluluk” kavramının odak noktası olduğu ders içerikleri düzenlenmiştir.

Görsel 1. Hikâye Dinleme ve Canlandırma Dersi Tahta Görüntüsü

Hazırlık: Hikâye canlandırma etkinliğinde, sorumluluk sahibi bir çocuğun hayatına dikkat çekilmiştir. Öğretmen derse başlarken tahtayı iki eşit sütun ve alt kısımda bir satır olarak üçe ayırır. Sütunun birine büyük harflerle; “Sorumlu muyuz?”, diğer sütuna ise “Yoksa sorunlu muyuz?” sorularını farklı iki renkte kalemle yazar.

Ardından, “Sorumlu muyuz?” cümlesi için; “Sorumluluk deyince aklımıza neler geliyor?” sorusunu öğrencilere yöneltir ve beyin fırtınası tekniği ile akla ilk gelen sözcükleri ve öğrencilerin okul sorumluluklarına dair cevaplarını öğretmen oklar çıkararak tahtadaki cümlelerin etrafına yazar. Sorumluluklara dair örnekler verilir.

İkinci aşamada öğretmen tahtanın diğer kısmında yer alan “Yoksa sorunlu muyuz?” cümlesindeki “sorunlu” kelimesine vurgu yapar. İlk soru cümlesine yönelik tahtaya yazılan “Sınıf defteri sorumluluğunu yerine getirmezsek tahtanın diğer tarafına geçmiş olur muyuz? O zaman sorumluluğumuzu yerine getirmediğimiz için ne gibi sorunlarla baş etmek zorunda kalırız?” sorularına cevap aranır. İhtiyaç duyulduğu kadar bu sorular için düşünülüp cevaplar tartışılır. Öğrenciler daha çok okul ve sınıf sorumluluklarına yönlendirilir.

Tahtaya yazılan sorumluluklar ve sorumsuz davranıldığında karşılaşılabilecek sorunlar üzerinde konuşulduktan sonra; öğretmen yazı tahtasında bıraktığı boş satıra farklı renkte bir kalem kullanarak şu cümleyi yazar: “Sorumluluk sahibi olmak tüm hayatı etkileyen bir davranıştır!”. Ardından bu cümleye katılıp katılmadıklarını sebepleriyle söylemeleri konusunda öğrencileri teşvik eder. Yeterince konuşulduktan sonra öğretmen: “Bakalım hikâyemizdeki kahramanımız sorumluluk konusunda neler yapmış ya da tam tersi neler yapmamış?” cümlesiyle dikkat toplayarak sürece devam eder.

Okuma ve Canlandırma: Öğretmen, öğrenciler dinlemek için hazır duruma geldikten sonra Sabahattin Ali’nin “Arabalar Beş Kuruşa” adlı hikâyesini gerekli vurgu, tonlama, duraklama, göz teması kurma, hedeften haberdar etme vb teknikleri kullanarak gerekli gördüğü yerlerde hikâyenin devamına yönelik sorular sorup tahminler olarak hikâyeyi okur. Hikâye fotokopi olarak öğrencilere

dağıtılır. Öğrencilerden hikâyeyi bir kez sessiz okumaları istenir. Ardından hikâyeyi istekli öğrenciler sesli bir şekilde okur. Öğrencilerin isteği doğrultusunda okuma süreci devam ettirilir. Ardından istekli öğrencilere hikâye kahramanlarının rolleri dağıtılır ve hikâye akışına müdahale edilmeden canlandırma yapılır.

Görsel 2: “Arabalar Beş Kuruşa” Hikâyesine Dair Canlandırma Sürecinden Bir Kare

Bir sonraki aşamada hikâyeyi özetleme kısmına geçilir ve her öğrenci Türkçe defterine hikâyeyi özetler. Hikâye haritası 5N 1K tekniği kullanılarak çıkarılır. Bu sorular ve cevapları için öğrenciler defterini kullanır: “Hikâyenin kahramanı kimdir? Hikâye ne zaman yaşanmıştır? Hikâye nerede geçmiştir? Hikâyede nasıl bir sorumluluk işlenmiştir? Hikâyede ne anlatılmaktadır? Biz bu hikâyeyi niçin okumuş olabiliriz?”

Değerlendirme: Öğretmen hazırlamış olduğu değerlendirmeye yönelik çalışma kağıdını öğrencilere dağıtır: (Ben beni arkadaşıma anlatmak isteseydim, benden nasıl bahsederdim? Haydi bakalım kendini anlat. Okuldayken ne tür sorumluluklarım var, bakalım hatırlıyor muyum? Hikayedeki karakter ben olsaydım ne yapardım? Nasıl geçinirdim? Sorumluluklarım neler olurdu?). Öğrenciler cevaplarını yazdıktan sonra cevaplar fikirler üzerinde sınıfça konuşulur. Verilen cevaplar değerlendirilir. Sorumluluk sahibi olmanın önemi vurgulanır.

2. Uygulama: Masal Etkinliği Ders Planı

Kademeli sorumluluk modelinde güdümlü öğretim sırasında öğretmenler, içeriği anlamalarını arttıran görevler aracılığıyla öğrencileri yönlendirir, sorgular, duruma göre kolaylaştırır ve yeniden yönlendirir. Rehberli öğretim öğretmenlere biçimlendirici değerlendirmelerde belirlenen ihtiyaçları ele alma ve öğrencilere doğrudan belirli bileşenler, beceriler veya stratejiler hakkında talimat verme fırsatı sunar. Masal etkinliğinde öğrencilerin öğretmen rehberliğinde sorumluluk sahibi bireylerin yaşadığı kasabanın fiziksel özelliklerine dair tahminde bulunmaları ve tahminlerinden yola çıkarak kasabanın krokisini çizmeleri sağlanmıştır.

Hazırlık: Ders girmeden önce öğretmen telefonundaki çalar saati beş dakika sonrası için kurmalıdır. Ders zili çaldığında sınıfa girer öğrencilerle göz teması kurmamaya dikkat ederek neşeli bir şekilde aralarında gezinir. Öğrencileri meraklandırarak şekilde yürütür. Şaşırır, korkar, uçuyormuş gibi yapar, bir ressam gibi elindeki paletinden boya alarak hayali tuvale resim çizer. Amaç öğrenciyi meraklandırmaktır. Yaklaşık beş dakikalık bir süreyi, sınıftan başka bir yerdeymiş gibi geçirir. Süre tamamlandığında öğretmenin telefonunun alarmı çalar. Öğretmen bilinçli olarak bir rüyadan uyanmış gibi yapar ve afallayarak etrafına bakınır. “Aaaa çocuklar merhaba der. Dün bir masal yazmıştım, sınıfa girerken de aklımdaydı, onun hayaline dalmışım.” der.

Öğrencilere masalı dinlemek istiyor musunuz? diye sorar. Ardından, “Şöyle vurgulu tonlamalı gür sesimle masalımızı sizlere okuyayım o zaman, hazırsanız.” der ve okumaya başlar (Ek 1: Bizim Meraklı Küçük Kız).

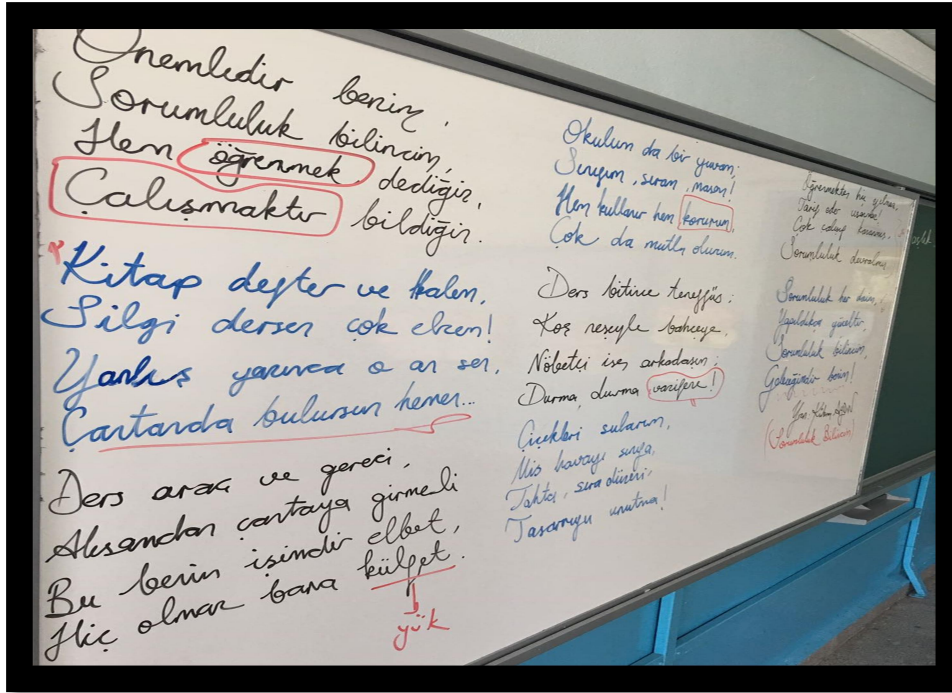
Okuma: Öğretmen masalı duraklayarak göz teması kurarak öğrencilerdeki heyecanı diri tutarak okur. Masal, istekli öğrenciler varsa onlara da okutulur.

Okuma ardından öğretmen masal ile ilgili sorularını sorar: “Masalda ne anlatılmıştır? Masal nerede geçmektedir? Masaldaki yerle ilgili en çok ilgini çeken şey ne oldu? Masaldaki olaylar ne zaman gerçekleşmiştir? Masalda asıl anlatılmak istenilen nedir? Küçük kızımız aklına takılan soruların cevabını bulmak için neler yapmıştır? Masal perisi parmağını şıklattığında son anda ortaya çıkan cümle nedir?”

Değerlendirme: Öğretmen öğrencilerden öncelikle masaldaki küçük kızın pelerini takıp (Öğrencilerden pelerin bağcıklarını takıyormuş gibi yapmaları istenir) kasabanın üstünde uçmalarını ve böylelikle masal kasabasının krokisini çizmelerini söyler. Krokisini tamamlayan öğrenci isterse krokisini boyayabilir. Çalışmasını tamamlayan öğrenciye öğretmen şu soruları sorar: “Bu masal sonunda sorumlulukla ilgili yeni bir düşünce oluştu mu? Oluştuyorsa nedir? Sorumluluk sahibi olmak imkansız mıdır? Bu konuda ne düşünüyorsun?”

3. Uygulama: Şiir Dinleme ve Okuma Ders Planı

Hazırlık: Öğretmen öğrencilerle selamlaşır sırasıyla okuldaki sorumluluklarından birer örnek vermelerini ister. Her öğrenci kendi sorumluluğu ile ilgili örnek verir. Daha sonra tahtaya “Sorumluluk Bilincim” isimli şiiri yazar.

Görsel 3: Öğretmen Tarafından Tahtaya Yazılan “Sorumluluk Bilincim” Şiiri Görüntüsü

Okuma: Öğretmen “Sorumluluk Bilincim” şiirini okumak için öğrencilerin dinleme hazırlığı yapmalarını sağlar. Şiir öğrencilerin istediği kadar okunur. Son okumada mısra aralarında öğrencilere şu sorular sorulur: “Öğrenmek ve çalışmak birer sorumluluk mudur? Çantamı eksiksiz hazırlamanın önemi ne olabilir? Silgi senin ne işine yarar? Vaktinde kalkıp okula hazırlanmak sana ne kazandırır? Sıra masa gibi okul eşyalarını sana kim temin ediyor olabilir? Bu eşyaları başka çocukların da kullanabilmesi için ne yapmak gerekir? Nöbetçi olduğunda neler yapıyorsun? Bundan sonra nöbetinde nasıl davranırsın? Sınıfın düzenini sağlarken ne hissediyorsun? Yedinci kıta için bir atasözü söyleyebilir misin? Sekizinci kıta kimden bahsetmektedir? Sence öğretmenin sorumluluğu bitmiş mi? Son kıtada sorumluluk bilincin ile ne eşleştirilmiş? Neden?”

Değerlendirme: Öğretmen öğrencilerinden şiire bir kıta da kendilerinin yazmasını ister. Kıtalar Türkçe defterlerine yazılır. Öğrencilere sesli olarak okutulur. Ardından öğretmen aşağıdaki soruların yazılı olduğu etkinliği dağıtır. Öğrencilere özgün olarak cevaplamaları için zaman verilir. Çalışma kağıdında şu sorular yer almaktadır: “Sorumluluk deyince aklına neler gelir? Sorumlu olduğun işler nelerdir? Bunları yapmak sana ne hissettiriyor? Sorumluluklarını yerine getirmen geleceğini nasıl etkiler? Nöbetçi olma sorumluluğu sence senin daha planlı olmanı sağlar mı? Neden? Çantamı kendin hazırlar mısın? Çantamı başkası hazırladığında ve gereçlerini çantanda bulamadığında ne hissediyorsun? (Pişmanlık, mutluluk, gurur vs.) Sence sorumluluklar biter mi? Önümüzdeki yıl hangi sorumlulukların olabilir? Örnek verebilir misin? Sorumluluklar hayatın bir parçası ise; sence, şimdi ne yapabiliriz? Kaçalım mı yoksa üstesinden gelelim mi?”

4. Uygulama: Şarkı Söyleme Ders Planı

Hazırlık: Öğretmen elinde ses bombası ile derse giriş yapar. Ses bombasını gören ve heyecanlanan öğrencilerin merakını artıracak sorular sorar. Öğretmen hep birlikte şarkı söyleyeceklerini ve şarkının sözleriyle uyumlu hareketler yapacaklarını söyler.

Seslendirme: Öğretmen öğrencilere şarkı sözlerini dağıtırken ses bombası yardımıyla şarkının melodisini açar. Şarkı melodisi olarak “Ali babanın bir çiftliği var” isimli parça kullanılmıştır. Öğretmen bu süreçte melodi ile birlikte şarkıyı söyler. Öğrenciler ise dinler şarkı sözlerini takip ederler. Daha sonra öğretmen ve öğrenciler şarkıyı hep birlikte söylerler. Ardından şarkının hareketleri de sürece eklenir. “Dişleri fırçalamak” denilince dişler fırçalanıyormuş gibi yapılır. “Babam alır getirir” derken poşet taşıyormuş gibi yapılır. “Annem nefis pişirir” kısmında ise parmaklar birleştirilerek enfes anlamında eller aşağı yukarı sallanır. Şarkı istenildiği kadar tekrarlar söylenebilir.

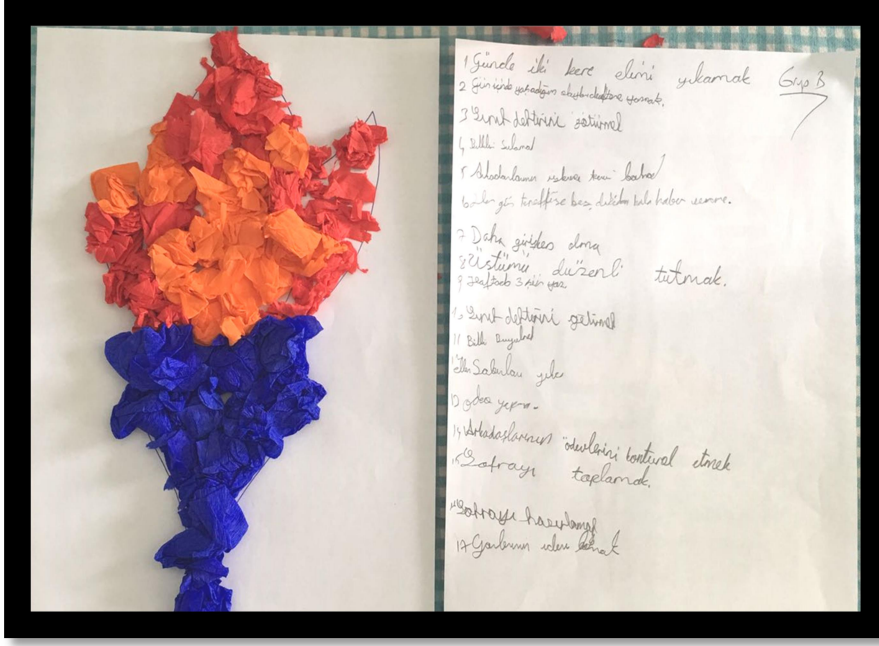
Değerlendirme: Öğretmen öğrencilere şu soruları sorar: “Sizin için yazdığım bu şarkıyı söylemekten ne kadar keyif aldınız? Şarkıda hangi sorumluluklardan bahsedilmektedir? Şarkıdaki sorumlulukları yerine getirmeyi aksatarsak neler olur? Sen de bir şarkı yazsaydın şarkıya hangi sorumlulukları eklerdin?”

5. Uygulama: Meşale Yakma Etkinliği Ders Planı

Kademeli sorumluluk modelinin üçüncü aşaması olan işbirlikli öğrenme aşamasında öğrenmeyi güçlendirmek, pekiştirmek için içeriği anlamalarında, öğrencilerin problem çözme, tartışma, müzakere etme ve akranlarıyla birlikte düşünme fırsatlarına ihtiyaçları vardır. İş istasyonları gibi işbirlikçi öğrenme fırsatları, öğrencilerin akranlarıyla etki-leşime girerken öğrenmelerini uygulamalarını sağlar (Fisher & Frey, 2008). Oyun ile meşale yakma ders planıyla öğrencilerin işbirliği içerisinde bir amaca yönelik grup içindeki sorumluluklarına göre davranmaları, iletişim halinde olmaları hedeflenmiştir.

Hazırlık: Öğretmen öğrencileri açık havaya çıkarır. Öğrencileri iki farklı gruba ayırır. İki resim kağıdına çizilmiş yanan meşale resmini iki ayrı sıra üzerine yerleştirir. Sırada ayrıca minik minik mavi ve turuncu renkte yuvarlanmış krepon topları, yapıştırıcı bulunmaktadır. (Malzemeler önceden hazırlanmış olmalıdır.) Grup üyeleri sıraya alınır. Her öğrenci öğretmenine bir sorumluluk söyleyerek kendi grubunun resmine üç top krepon kâğıdı yapıştırıp sıranın en arka kısmına geçecektir. Meşaleyi ilk bitiren grup meşaleyi yakan ve birinciliği alan grup olacaktır. Oyun oynanmaya başlanır.

Değerlendirme: Öğrencilerin sorumluluklarına dair örnekler vermesi istenir.

Görsel 4. Sorumluluklarını Diğer Gruba Göre Daha Hızlı Yazan Grubun Meşalesi

6. Uygulama: Drama Atölyesi Ders Planı

Kademeli sorumluluk modelinin üçüncü aşaması olan işbirlikçi öğrenmenin ya da bazen adlandırıldığı gibi üretken grup çalışmasının anahtarı, görevin doğasında yatmaktadır. İdeal olarak, işbirlikçi her öğrenim görevinde, bireysel hesap verebilirliği sağlayacak şekilde birleştirilmiş bir grup işlevi bulunur, böylece öğretmen her öğrencinin iş istasyonunda ne yaptığını bilir. Araştırmada yer alan işbirlikli ders uygulamalarında, öğrencilerin sorumluluklarını yerine getirmede istekli olma, bu konuda iletişim becerilerini kullanma ve grup dinamiğine katkıda bulunma hatta grup hızına ayak uydurma sorumluluğunu yerine getirme düzeyleri gibi durumlara da dikkat edilmiştir.

Hazırlık: Öğretmen öğrencileri açık havada etrafına toplar. Ardından öğrencilere elindeki “sorumluluk topu”nu göstererek topun isim söylenerek atıldığını, ismi söylenen öğrencinin topu tuttuğunda kendine ait iki okul sorumluluğunu söyleyip başka bir arkadaşının ismini söyleyerek topu arkadaşına doğru atacağını, böylelikle her öğrencinin farklı ikişer sorumluluğunu söyleyeceğini anlatır. Oyun oynanırken dikkat edilmesi gereken iki kuralı da öğretmen açıklar: Birincisi iki farklı sorumluluk söylemek, ikincisi ise söylediği sorumluluğunu aklında tutmaktır.

Canlandırma: “Sorumluluk Topu” etkinliği ardından öğrenciler U şeklinde yan yana dizilirler. Öğretmen öğrencilere az önce oynadıkları oyunda söyledikleri sorumlulukları kısaca canlandıracaklarını ve canlandırma sırasında izleyici diğer öğrencilerin el kaldırarak arkadaşlarının yaptığı canlandırmanın hangi sorumluluk olduğunu söyleyeceklerini izah eder. İzin almak isteyen öğrenciye söz hakkı verirken öğretmen topu kullanır. Cevap hakkı verdiği öğrenciye topu atar. Topu tutan o öğrenci de arkadaşının canlandığı sorumluluğun ne olduğunu söyler.

İkinci ders saatinde öğretmen öğrencileri sınıfa alır. Çembere alınan öğrenciler ‘K, A.....K,A’ diye sayılarak iki farklı gruba ayrılır. K grubunu bir tarafa A grubunu bir tarafa yönlendirilir. Gruplara: Bir lider (kravat), bir seçmen (K A yazan iki katlanmış kâğıt), bir yazman (defter), bir ressam (fırça), bir konuşmacı (yüz) bir çizici (kalem) ve bir de soru hazırlayıcı (soru işareti) seçmelerini söyler. Görevlerine göre öğrenciler görev simgeli kartları yakalarına takarlar. Ardından öğretmen grup seçmenlerini yanına çağırır. Seçmenlere elindeki katlı iki kâğıttan birini seçmelerini söyler. Seçim tamamlandıktan sonra öğretmen kâğıtları açmalarını söyler. Şu özlü sözler yazmaktadır:

Katlı kâğıdın birinde: “Çoban yatmazsa sürüye kurt girmez.” ve “El, ayağın çalışmasından hoşnut değilse sorunlu baştır.” yazılıdır.

Katlı kâğıdın diğerinde ise; “Herkes kendi kapısının önünü temizlerse, her yer temiz olur.” ve “Yalnızca yaptıklarımızdan değil yapmadıklarımızdan da sorumluyuz.” atasözleri yazılıdır.

Öğretmen gruplara atasözlerinden biri ile ilgili resim, diğeriyle ilgili kısa bir canlandırma yapacaklarını söyler. Görev paylaşımı yaka kartlarına göre yapılır. Çizer ve ressam resimleme işiyle, soru hazırlayıcı atasözleri ile ilgili diğer gruba sorulmak üzere soru hazırlama (Gruplarda en az 7 şer soru hazırlamalıdır.) işiyle meşgul olmalıdır. Canlandırmada tüm grup üyeleri aktif olmalıdır. Ardından öğrenciler çalışmalarını için sınıfta ortam oluşturup başlarlar. Hep birlikte yapılan resimleri inceler ve canlandırmaları izlerler.

Değerlendirme: Öğretmen öğrencileri çembere alır. Bu süreç mümkünse açık havada yapılmalıdır. Öğretmen resim ve canlandırmalarla ilgili açık uçlu sorular sorarak öğrencileri konuşturur (Cevap hakkı verirken sorumluluk topunu kullanır.) ardından grupların soru hazırlayıcılarını çemberin ortasına alır. Soru hazırlayıcılar hazırladıkları soruları arkadaşlarına sorarlar. Verilen cevaplar grup yazmanları tarafından soruların hazırlanmış olduğu kağıtlara not edilir.

7. Uygulama: Menemen Etkinliği Ders Planı

Kademeli sorumluluk modelinin dördüncü bileşeni olan bağımsız iş, öğrenilenlerin talimatsız olarak uygulanmasını sağlarken öğrencilerin bilgiyi yeni yollarla deneyimleyeceği fırsatları oluşturur (Fisher ve Frey, 2008). Öğrenciler sentezlenen bilgileri ya da fikirleri özümsemek ve kendi kavramalarını sağlamlaştırmak için özgürce seçebilecekleri görevlere yönelirler. Kademeli sorumluluk modelinde öğrencilerin “bağımsız iş” bileşenine geçinceye kadar gerçekleştirdiği serüveni, doğrusal değildir. Öğrenciler, beceriler, stratejiler ve standartlar konusunda ustalık kazandıkça, her bir bileşen arasında ileri geri hareket edebilirler. Araştırmada kademeli sorumluluk modelinin dördüncü bileşenine uygun olarak, menemen yapma etkinliği ve workshop etkinlikleri gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin, serbest bir öğrenme ortamında ve bireysel olarak özgün ürünler ortaya çıkarması sağlanmıştır.

Hazırlık: Öğretmen öğrencilere bir gün önceden okulda hep birlikte menemen yapacaklarını söyler. Etkinlik sırasında üretmek, dağıtmak ve tüketmek üzere eğlenceli bir şeyler yapmak için öğrenciler çembere davet edilir. Böylelikle öğrenciler çemberde hazır bulunur. Öğretmen çemberdeki öğrencileri a,b, a, b şeklinde sırayla sayarak iki farklı grup oluşturur. A grubu bir tarafa B grubu diğer tarafa toplanır. Öğretmen her öğrencinin bir sorumluluğu olacağını ve ancak herkesin üstüne düşeni yerine getirmesi ile üretebilecek, dağıtabilecek ve sonunda ürettiklerini tüketebileceklerini söyler. İyice meraklanan öğrencilere sorumluluklarını söylemeye başlar.

A grubundan 3 öğrenci çiftlikteki kümeslerinden aldıkları yumurtaların her birini gıda boyası ile boyamakla sorumludur. Yumurtaların hepsi boyanmadan dağıtım işine geçilemez. Yumurtalar boyandıktan sonra taşınmak üzere boyayıcı öğrenciler tarafından kutuya yerleştirilir. Gruptan bir öğrencinin de sorumluluğu bu kutudaki 6 yumurtayı kırmadan ya da zarar vermeden sağlam bir şekilde alt kattaki Tüketici dağıtım ofisine indirmektir. Bu sırada bir öğrenci de kavanozdaki kaymaktan, çalkalayarak tereyağı elde etme sorumluluğu için öğrendiği şekilde kavanozu sallamaktadır. Tüketici dağıtım ofisindeki görevli bir öğrenci de yumurtaları devralıp paketler. Müşteriye satılmak üzere vitrine yerleştirir. Yumurtaları menemen yapılmak üzere satın alacak iki öğrenci de aynı zamanda yumurtaları kırıp bir kâse içerisinde tuzlayıp çırpma ile sorumlu olur. A grubundaki öğrencilere bu sorumluluklar dağıtılır. Herkesin iyice anlaması sağlanır. Gerekli malzemeler temin edilir. B grubundan ise 3 öğrenci 3 domatesi rendelemek ve 3 sap yeşil soğanı doğramakla (öğretmen nezaretinde) sorumlu olacaktır. Ayrıca bir öğrenci de kaymaktan tereyağı elde etmek için öğrendiği şekilde kavanozu çalkalamalıdır. Gerekli görülürse değişimli çalışılabilir. Sebzeler hazır olduğunda bir öğrenci bu malzemeleri mutfaka dökmeden ulaştırır. Gerekirse bunu iki turda yapar. Böylelikle mutfakta A grubundan 2, B grubundan ise 1 öğrenci bulunur. Bundan sonra öğrencilerin ürettikleri tereyağını tencerede eritip, diğer malzemelerle bir menemen pişirmek de öğretmenlerinin sorumluluğudur. Menemeni tabaklara bölmek için üç öğrenci, ekmekleri, çatalları ve çayları dağıtmak için de ayrıca ikişer öğrenciye görev verilir. Menemen hep birlikte afiyetle yenir.

Değerlendirme: Öğretmen öğrencileri çembere alır. Her birine tek tek oyundaki sorumluluklarını sorar. Öğretmen öğrencilere verdiği bu kişisel etkinlik sorumluluklarının üretim, dağıtım ve tüketim ile ilişkisi üzerinde öğrencileri düşündürmek için şu soruları sorar: “Çiftlik işleri ile

kimler uğraşır orada neler üretirler? Yumurtaları kırmadan ihtiyaç duyulan yerlere dağıtabilmek için nasıl taşıdınız? Yumurtaların satılması için ne yaptınız? Sebzeleri kimler üretir? Tereyağı üretmek kolay mıydı? Devasa kolilerde cam şişelerde şehirlere dağıtılan domates pürelerinin nasıl taşındığı hakkında neler söyleyebilirsiniz? Yumurtaları neden Tüketici Dağıtım Ofisine teslim ettik? Ürettiğimiz ve dağıttığımız ürünlerle en son ne elde ettik? Bu bizim hangi ihtiyacımızı karşıladı? Oyundaki sorumluluklarımızı iyi anlamayıp yapmasaydık neler olurdu?”. Öğrencilerden tek tek cevap alınır. Öğretmen bu sorulara cevap aldıktan ve dönüt verdikten sonra öğrencilere değerlendirme kağıtları dağıtır.

8. Uygulama: Film İzleme Ders Planı

Hazırlık: Öğrencilere izletilmek üzere “Black” adlı film akıllı tahtaya atılır. Öğrencilere sorumluluğa dair bir film izleyecekleri, izlemeden önce söylenir.

Tablo 1. “Black” İsimli Filmin Öğrencilere İzletilen Zaman Aralıkları

00:39:00 ile 00:10:45 arası izletilmiştir.
00:11:14 ile 00:14:05 arası izletilmiştir.
00:16:40 ile 00:17:45 arası izletilmiştir.
00:20:15 ile 00:24:12 arası izletilmiştir.
00:44:35 ile 00:44:58 arası izletilmiştir.
00:33:09 ile 00:36:33 arası izletilmiştir.
00:38:00 ile 00:41:40 arası izletilmiştir.
00:41:51 ile 00:53:17 arası izletilmiştir.

Filmin sorumlulukla ilgili kısımları, anlam bütünlüğünü bozmayacak şekilde kesilerek izletilir. Öğretmen öğrencilerle film boyunca iletişim kurmaya özen gösterir. Filmde öğrenci ve öğretmen olmanın getirdiği kişisel sorumluluklara dikkat çekilir. Öğrencilerin bu kesitleri fark etmesi sağlanır.

Değerlendirme: Süreç sonunda öğrencilere aşağıdaki sorular yöneltilir:

- Filmdeki Mishell karakterinin özellikleri nelerdir?
- Öğretmenin sorumluluklarından birine örnek verebilir misin?
- Mishell ve öğretmenin ortak hayali nedir? Sence bu neden bu kadar önemlidir?
- Mishell için okumak kolay bir eylem midir? Okuyabilmek için yaşadığı şeyler nelerdir?
- Mishell sorumluluklarının üstesinden gelmiş midir? Nasıl? Sorumlulukları nelerdir?
- Mishell mezun olduğunda neler hissetmiştir?
- Mishell öğretmene yönelik kendini hangi konuda sorumlu hissetmiştir?

9. Uygulama: Workshop Ders Planı

Etkinlik için öğrencilerle birlikte beş odalı, basit elektrik devresiyle oluşturulmuş ışık sistemine sahip maket bir ev yapılır. Öğrencilere “evin ölçülerini belirlemek, evin planını (ölçülü) çizmek, evin dış duvarlarını oda oda kesmek, evin iç duvarlarını birbirine yapıştırmak, evin odalarının kapılarını açmak, maket bıçağıyla odaların pencerelerini öğretmen eşliğinde açmak, pencereler için perdeler kesmek, büzmek ve bu parçaları uygun ölçüdeki kartonlara yapıştırmak, evin tavanını bütün olarak kesmek, evin çatısı için bir şekil ve ölçü belirlemek, evin çatısının parçalarını kesmek, evin dış duvarlarını kaplamak, evin odalarına basit elektrik devreleri oluşturmak, bu devrelerin odaların neresine yerleştirileceğine karar vermek, duyları odalara monte etmek, çatıyı kozalak parçalarıyla kaplamak, perdeleri pencerelerin iç kısmına yapıştırmak, eve sınıfça verilen ismi dekoratif bir yazı ile yazmak” gibi görev ve sorumluluklar dağıtılır. Sırası gelen öğrenci maket ev için kendi sorumluluğunu yerine getirir.

Hazırlık: Workshop planı Fen Bilimleri ve Matematik ders saatlerinde işlenmek üzere, basit elektrik devreleri, çevre, uzunluk ölçme konularıyla ilgili olarak düzenlenmiştir. Bu ders planı yaklaşık olarak altı ders saati süresince uygulanmıştır. Öğrencilerin oluşturulan eve eşya ve diğer aksesuarları ekleme isteği üzerine ev daha da detaylandırılmıştır. İlgili kazanımlar şöyledir:

- Basit elektrik devreleri için gereken malzemeleri söyler.
- Basit elektrik devreleri oluşturur.

- Bir uzunluğu en uygun uzunluk ölçme birimiyle tahmin eder ve tahminini ölçerek kontrol eder.
- Düzlemsel şekillerin çevre uzunluklarını belirler.
- Kare ve dikdörtgenin çevre ve kenar uzunlukları arasındaki ilişkiyi belirler.
- Aynı çevre uzunluğuna sahip farklı geometrik şekiller oluşturur.
- Düzlemsel şekillerin çevre uzunluklarını hesaplamayla ilgili problemleri çözer ve kurar.

Görsel 5. Maket Evin Odalarının Kuş Bakışı Görünüşü

Etkinlik sırasında mukavva plakları, silikon tabancası ve 5 adet silikon, çok sayıda yapıştırıcı, çok sayıda makas, maket bıçağı, yapışkanlı renkli kâğıtlar, perde için minik tül, 5 tane duyu, 5 tane ampul, 5 tane bağlantı kablosu, 10 tane pil, 5 tane pil yatağı, 5 tane anahtar, cetvel, çatı için kozalak ve diğer atık olan tül parçaları, kumaş parçaları, pul ve payetler gibi malzemeler kullanılmıştır.

Değerlendirme: Maket ev, aşama aşama tamamlanır. Öğretmen öğrencilere yapılan çalışmayla ilgili yeni olarak neler öğrendiklerine, görev ve sorumluluklarını yerine getirirken neler hissettiklerine dair sorular sorar.

Bulgular

Öğrencilere ilk olarak hikâye dinleme ve canlandırma etkinliğine yönelik “Arabalar Beş Kuruşa” hikâyesi okunmuştur. Öğrencilerin okuma esnasında dikkatlerinin dağıldığı gözlemlenmiştir. Bu durum canlandırma aşamasına geçildiğinde yerini merak ve canlandırmaya yönelik isteğe bırakmıştır. Hikâye etkinliği için çalışmada kullanılan “Arabalar Beş Kuruşa” başlıklı metin, odak nokta olan “sorumluluk” kavramını öğrencilere hissettirmiştir. Etkinlik sırasında ve sonunda sorulan sorulara verilen cevaplar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Gerek öğretmen gözlemlerinden gerek tutulan çetelelerden elde edilen bulgulardan hareketle kullanılan hikâyenin, öğrencilerin sorumluluğa dair gelişimi açısından iyi bir materyal olduğu düşünülmektedir.

Masal etkinliğinde öğrencilerin “Bizim Küçük Kız” masalını sıkılmadan ve dikkatle dinledikleri ve masaldaki küçük kızın sorumluluklarına dair farkındalıklarının arttığı gözlemlenmiştir. Masalda geçen “Sorumluluk sahibi olmak özeldir. Bunları yapabilmek için zamanı verimli kullanmalı ve planlı yaşamalısın Küçük Kız!” cümlesi öğrenciler tarafından çoğunlukla kelime hatası yapılmadan hatırlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin değerlendirme aşamasında, onlara dağıtılan soru kâğıtlarına “sorumlulukları yerine getirmenin kişiyi daha iyi bir insan yapacağına ve buna bağlı olarak işlerin daha kolay ilerleyeceğine” dair cümleler yazdıkları tespit edilmiştir.

Şiir dinleme ve okuma etkinliğinde “Sorumluluk Bilincim” başlıklı şiir, öğrenciler tarafından istekle okunmuş ve anlaşılmıştır. Öğrenciler şiirde geçen birçok sorumluluk davranışı için olumlu cümleler kullanmış, özellikle okul çantası hazırlama sorumluluğu onlar için dikkat çekici olmuştur. Öğrencilerin değerlendirme kısmındaki sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde sorumlulukları birer vazife olarak tanımladıkları ve geleceklerinin inşası için sorumluluklarını yapmalarının büyük önem taşıdığını ifade ettikleri görülmüştür. Ayrıca sorumluluk sahibi olduklarında yani sorumluluklarını yerine getirdiklerinde kendilerini mutlu hissettiklerini ve bunun geleceklerini “iyi, güzel ve olumlu” etkileyeceğini de ifade etmişlerdir.

Şarkı söyleme etkinliğinde “Mutluluk, Sorumluluk” şarkısını öğrencilerin neşeyle söylediği gözlenmiştir. Değerlendirme kısmında öğrencilerin hissettikleri duyguyu “keyiflilik” şeklinde tarif ettikleri görülmüştür.

Oyunla meşale yakma etkinliğinde öğrenciler iki gruba ayrılıp, her bir grup üyesinin masadaki kâğıda sorumluluğunu yazması ve krapon kâğıdını meşale resmine yapıştırması istenmiştir. Oyun oynanırken bazı öğrenciler sorumluluklarını hatırlama konusunda arkadaşlarından yardım almıştır.

Drama yönteminin kullanıldığı ders planında öğrencilerden okul sorumluluklarını hatırlamaları ve canlandırmaları istenmiştir. Ardından iki grup oluşturulmuş ve her bir gruba keseden iki atasözü çektirilmiştir. Seçilen atasözlerinden biri ile ilgili hikâye yazmaları ve canlandırmaları diğeri ile ilgili resim yapmaları istenmiştir. Öğrencilerin, uyarıya gerek kalmadan sorumluluklarına göre kendilerine düşeni yaptıkları ve sürecin sorunsuz tamamlandığı tespit edilmiştir.

Menemen etkinliğinde, “kaymaktan tereyağı elde etmek” dışında bütün işler sorunsuz tamamlanmıştır. Bu durumda öğrencileri yakından tanıyan ve berecilerini iyi bilen sınıf öğretmenin, her öğrenciye, yapabileceği görev ve sorumlulukları vermesinin etkisinden söz edilebilir. Etkinlik kapsamında öğrencilerin üretimin bir parçası olmak, ürünü paketleyerek dağıtmak ve süreç sonunda hep birlikte tüketmenin verdiği heyecan ve keyfi yaşadıkları ve bunu yüz ifadelerine de yansıttıkları tespit edilmiştir.

Öğrencilere kesit kesit izletilen “Black” filmi değerlendirmesinde öğrencilerin Mishell karakterinin sorumluluğuna genellikle “öğrenmek” yazdıkları, öğretmenin sorumluluğuna da “öğretmek” yazdıkları tespit edilmiştir. Mishell’in öğretmene dair sorumluluğu ise onun öğrettiklerini öğrenmek, bunun için çabalamak şeklinde tarif edilmiştir.

Workshop etkinliğinde öğrencilerin odaları ve basit elektrik devreli olan bir ev yapmaları sağlanmıştır. Öğrencilerin belirlenen aşamaları birer birer yerine getirdiği ve kendi tercihlerine göre etkinlik planında yer almayan başka sorumluluklar da üstlendikleri görülmüştür. Bu durum sürecin uzamasına neden olmakla birlikte öğrencilerin etkinliği içselleştirmesini kolaylaştırmıştır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Sorumluluk eğitiminde masal, hikâye, şiir gibi edebi türler ve film, müzik, drama, oyun gibi alternatif yolları kullanmanın etkisi, ders süreçleri boyunca olumlu yönde gözlenmiştir. Yine sınıf öğretmeni gözlemleri ve görüşmelerden elde edilen olumlu dönütlerden hareketle sorumluluk kazandırma sürecinde öğrencilere kademeli olarak sorumluluk vermenin etkin bir yol olarak kullanılabilirliği ortaya çıkmıştır. Kolaydan zora, basitten karmaşığa, az beceri gerektirenden çok beceri gerektirene doğru olacak şekilde düzenlenen etkinliklerin, öğrencilerin sorumluluk almaya yönelik önyargılarında kırılmalara vesile olduğu, hatta sorumluluk alma konusunda uygulamaların öncesine nazaran daha cesaretli oldukları sınıf öğretmeni tarafından gözlenmiştir.

Aladağ (2009) tarafından yürütülen çalışmada ilköğretim Sosyal Bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, uygulanan programın, deney grubu öğrencileri üzerinde olumlu bir etki yaptığı tespit edilmiştir. Gündüz (2014) tarafından yapılan, ilköğretim 3. sınıf Hayat Bilgisi dersinde sorumluluk değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretilmesinin akademik başarı ve tutuma etkisi başlıklı araştırmada da bu çalışmanın sonuçlarıyla benzeyen bulgular elde edilmiştir. Proje tabanlı sorumluluk değer öğretimin yapıldığı grupta olan öğrencilerin hem akademik başarılarının arttığı hem de kişisel sorumluluklarında ve görev bilinci anlamında tutum puanlarının yükseldiği görülmüştür.

Escarti, Llopis-Goig ve Wright (2018) tarafından yapılan bir çalışmada da sorumluluğu artırmak ve çeşitli ortamlara aktarılan yaşam becerilerini öğretmek için Kişisel ve Sosyal Sorumluluk Öğretimi modeli geliştirilmiştir. Çalışma bulgularına göre öğretmenlerin sorumluluğu geliştirmek için kullandıkları stratejiler, öğrencilerinin sorumlu davranışları göstermeleriyle önemli ölçüde ilişkilidir. Ayrıca geliştirilen modelin, okul müfredatında sorumluluğu teşvik etmek için etkili bir çerçeve sağlayabileceği bulgusuna ulaşılmıştır.

Uygulanan işbirlikli etkinlikler yoluyla, öğrencilerin kendilerini keşfetmesi, sorumluluk sahibi olmanın önemiyle ilgili olumlu tavır geliştirmesi ve okul sorumlulukları konusunda yapabileceklerinin farkına varması sağlanmıştır. Söz konusu sonuçlar ışığında şunlar önerilebilir:

“Black” filmi izlenirken okuma hızına bağlı olarak bazı yerlerin alt yazılarının kaçırıldığı ve yeterince anlaşılmadığı tespit edilmiştir. Film izleme etkinliğinde kullanılan “Black” filmi yerine başka bir film kullanılabilir. Ayrıca eğer bir Türk filmi kullanılmayacaksa filmin altyazılı değil, dublajlı olarak seçilmesi de anlaşılabilirliği artıracaktır.

Menemen etkinliğinde kaymaktan tereyağı elde etme konusunda sıkıntı yaşanmış, tereyağı üretilenmemiştir. Öğrenciye verilen bu görev “sorumluluklar listesi”nden çıkarılabilir ya da önceden deneme yapılarak süttten tereyağı elde edilebilir.

Sorumluluk bilincini geliştirmeye yönelik oluşturulan sorumluluk eğitimi modeli, ilkokul 4. sınıf öğrencilerine uygulanmak üzere tasarlanmıştır. Planı uygulamak isteyen eğitimciler, onu sınıf ihtiyaçları ve düzeyine göre gözden geçirip yeniden şekillendirebilir.

Sorumluluk bilinci kazandırma konusunda ihtiyaç duyulan yeni yol ve yöntemler bu çalışmadan esinlenerek geliştirilebilir.

Kaynakça

- Abdi Golzar, F. (2008). *İlköğretim 5.sınıf öğrencilerine yönelik sorumluluk ölçeğinin geliştirilmesi ve sorumluluk düzeylerinin cinsiyet, denetim odağı ve akademik başarıya göre incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Acun Kapıkıran, N. (2008). Başarı sorumluluğunun ve başarı kaygısının psikopatolojik belirtilerle ilişkisinin belirlenmesi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (23):140-149.
- Akdağ, Baykal, Ö. (2018). *Ortaöğretim öğretmenlerinin sınıf yönetim biçimleri ile akademik başarı sorumluluk algıları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi.
- Aladağ, S. (2009). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Babadoğan, C. (2003). Sorumlu davranış geliştirme stratejileri bağlamında öğrenen sınıf, *Milli Eğitim Dergisi*, 157.
- Baş, N. (2011). *Hikâye temelli eğitim programının 60-72 aylık çocukların sorumluluk ve işbirliği becerilerinin gelişimine etkisinin incelenmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Başaran, İ. E. (1997). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Özkan Matbaacılık.
- Cüceloğlu, D. (1996) *İçimizdeki çocuk*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Escartí, A., Llopis-Goig, R., & Wright, P. M. (2018). Assessing the implementation fidelity of a school-based teaching personal and social responsibility program in physical education and other subject areas. *Journal of Teaching in Physical Education*, 37(1), 12–3.
- Fisher, D. (2008). *Effective use of the gradual release of responsibility model*. New York, NY: Macmillan/McGraw-Hill. https://www.mheonline.com/_treasures/pdf/douglas_fisher.pdf adresinden alınmıştır.
- Fisher, D. ve Frey, N. (2008). *Better learning through structured teaching: A framework for the gradual release of responsibility*. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Gordon, B., Jacobs J. M. & Wright, P. M. (2016). Social and emotional learning through a teaching personal and social responsibility-based after school program for disengaged middle school boys, *Journal of Teaching in Physical Education*, 35(4), 358-369.
- Gündüz, M. (2014). *İlköğretim 3. sınıf hayat bilgisi dersinde "sorumluluk" değerinin proje tabanlı öğrenme yaklaşımı ile öğretilmesinin akademik başarı ve tutuma etkisi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Helker, K. & Wosnitza, M. (2016). The interplay of students' and parents' responsibility judgements in the school context and their associations with student motivation and achievement, *International Journal of Educational Research*, 76, 34–49. doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.01.001>
- Kay, J. (1997) *Learner know thyself: student models to give learner control and responsibility*, içinde Z. Halim, T. Ottmann, & Z. Razak (edt), *Proceedings of International Conference on Computers in Education 1997*, AACE, 18-26.
- Kayısoğlu, N. (2010). *Bireysel sorumluluk ve teolojik temelleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Lickona, T. (1991). *Character education*. New York: Bantam Books.
- Maxwell, J. A. (1992). Understanding and validity in qualitative research. *Harvard Educational Review*, 62(3), 279–300. <https://doi.org/10.17763/haer.62.3.8323320856251826>
- Pearson, P. D. & Gallagher, M. C. (1983). The instruction of reading comprehension, *Contemporary Educational Psychology*, 8: 317-344. doi: [https://doi.org/10.1016/0361-476X\(83\)90019-X](https://doi.org/10.1016/0361-476X(83)90019-X)
- Yavuzer, H. (2000). *Çocuk eğitimi el kitabı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ek 1: Masal uygulaması için yazılan metin*

BİZİM MERAKLI KÜÇÜK KIZ

Bir varmış iki yokmuş. Bir zamanlar saklı kasaba adında bir yer varmış, Orada karınca arıdan arı karıncadan çalışkanmış. Develere iş kalmaz, pireler boş insan bulamazmış. Bizim bu saklı kasabada baldan tatlı güneşten sıcak, aydan parlak, bulut kalpli, inci dişli, evren tatlısı küçük bir kız yaşarmış. Öyleymiş öylesine de Küçük kız bir elmanın çeyreği gibiymiş, hem dört çeşit meyve veren neşeli bir ağaç gibi hem de hem de o meyvelerden bir tanesinin çeyreği gibi hissetmekteymiş... Ahah evet sevgili okur tahmin edersin ki masallar ilginç olur... Bizim masalımız da minik kızımızın serüveninde cevaplarını aradığı sorularla, araştırma ve karıştırma arasındaki tuhaf benzerliklerle ilgili... Bence ey sevgili okur ben anlatayım sen dinle sen düşün ben izah etmeye devam edeyim... Ahşap bir tekerleğe binmişçesine, gökkuşağından aşağıya salalım hayallerimizi, kollarımızı iki yana açarak...

Nerede kalmıştık evet, küçük kızımız annelerin sıcacık kurabiyeleri cam kavanozlara özenle dizdiği, bu kurabiye kavanozlarının dahi minik kurdelelerle süslendiği, patıkların pamuk beyazı taşlarla döşendiği, çitlerin hep boyalı, bahçelerin hep mis kokulu çiçeklerle donandığı, bastonluların huzurlu, küçük insanların neşeye dolu olduğu bir yerde yaşarmış... Bizim küçük arkadaşımız bunca işin nasıl yürüdüğünü, insanların nasıl olup da sorumluluklarını bir kez bile aksatmadığını merak etmeye başlamış. Çünkü artık bazı işler iyice sarpa sarmış. İşte hep bu sebepten kendisini bir elmanın çeyreği gibi hissediyormuş ya zaten. Hiçbir işin üstesinden gelemez, en kolay sorumluluklarda bile çuvallarmış. Hatta bir keresinde annesinin ananesine götürmesi için verdiği yumurtaları götürüş sebebini hatırlamayınca, onlardan toprakta omlet yapmış ve annesinden bu sorumluluğu yerine getirmede için bir sürü söz işitmiş. Hem babasının da istediği alet ve edevatı hiçbir zaman doğru götürememiş...

Yine bir gece 'Neden işlerin üstesinden gelemiyorum?' diye düşünerek uykuya daldığında kendisini elinde defter kasabada yaşayan ve arı gibi çalışkan olan herkese sorumluluklarını nasıl yapabildiklerini sorarken görmüş. Derken güneşin ilk ışıklarının penceresinden sızması ile tatlı bahar rüzgârını yüzünde hissetmeye başlamış. Çilli horozun sesiyle tam anlamıyla uyanmış ve gözlerini açmış. İlk cümlesi şu olmuş:

- "Tabi ki ya ben bunu nasıl akıl edemedim!" Yatağından fırladığı gibi koşarak annesine rüyasında gördüğü araştırma serüvenini anlatmış. Bu araştırmayı gerçekten yapmak istediğini de nefes nefese eklemiş... Annesi küçük kızının sorumluluklarını yapamayınca ne kadar üzülüğünü bildiğinden bu araştırma fikrine hemencecik onay vermiş. Küçük arkadaşımız annesinin leziz omletini büyük bir iştahla yiyip odasına çıkmış. Uçan pelerininin kurdelesini boynuna takıp minik perisine seslenmiş:

-Haydi gidiyoruz... Pelerini ile uça uça bu kasabanın bu kadar muhteşem olmasında ve hala öyle kalmasında emeği olan herkesi tek tek gezmiş. Söyledikleri cevapları kaydetmiş.

Herkese sorusunu sorduktan sonra bir ağaç dalına oturup cevaplara göz atmaya başlamış... Verilen cevaplar hep aynı anlama geliyormuş ve anahtar bilgi için Perisine iş düşüyormuş. Küçük Kızın isteği ile peri parmağını şaklattığında cümlelerdeki bazı sözcükler silinivermiş, kalan sözcükler ise şöyleymiş; "Sorumluluk sahibi olmak özeldir. Bunları yapabilmek için zamanı verimli kullanmalı ve planlı yaşamalısın Küçük Kız!"

Küçük kız bir kilidi açmışçasına, bir dağın zirvesine tırmanmışçasına, bir sınavı geçmişçesine rahatlamış. Tabi bir de gökkuşağından kaymışçasına keyifli. Eve döndüğünde annesiyle tüm olanları paylaşmış. Annesi ona yatağını toplama sorumluluğu vermiş. Küçük kız artık tıpkı o cümlede yazdığı gibi zamanı verimli kullanıyor, sorumlulukları yapmak için planlı yaşıyormuş ve ne mi olmuş? Küçük Kız bundan sonra ki her sabah kalkar kalkmaz yatağını toplamış, hem de gökkuşağından kaymışçasına mutluluk duyarak... Masalın sonunda ise bu mis kokulu kasabadan, çiçek kokulu okurlara; gökten uç tane tazecik sorumluluk düşmüş...Haydi bakalım yakalayın.

* Ek1, Ek 2 ve Ek 3'te yer alan metinler Kübra Aydın tarafından yazılmıştır.

Ek 2: Şiir uygulaması için yazılan metin

SORUMLULUK BİLİNCİM

Önemlidir benim,
Sorumluluk bilincim,
Hem öğrenmek dediğin,
Çalışmaktır bildiğin.

Kitap, defter ve kalem,
Silgi dersin çok elzem!
Yanlış yazınca o an sen,
Çantanda bulursun hemen...

Ders eşya ve gereci,
Akşamdan çantaya girmeli,
Bu elbet benim işimdir,
Vaktinde hazırlarım bir bir.

Okulum da bir yuvam,
Sınıfım, sıram, masam!
Hem kullanır hem korurum,
Çok da mutlu olurum!

Ders bitince teneffüs;
Neşe ile bahçeye,
Eğer nöbetçi isem;
Koşarım vazifeme!

Çiçekleri sularım,
Mis havayı sınıfa,
Tahta, sıra düzeni,
Dönüşüme de çöpleri...

Küçük insanlarız biz,
Öğrenmektir işimiz,
Yeni sorumluluklar,
Neşeyle geliřiriz.

Öğrenmekten hiç yılmaz,
Tarif eder usanmaz!
Çok çalışıp kazanmış,
Sorumluluk devralmış.

Sorumluluk her zaman,
Yapıldıkça yüceltir,
Sorumluluk bilincim,
Geleceğimdir benim!

Ek 3: Şarkı söyleme uygulaması için hazırlanan şarkı

MUTLULUK SORUMLULUK ŞARKISI

Sorumluluk deyince, Neler gelmez ki akla,

Özenli yaşamayla, Başlar insan hayata.

Nakarat: Sorumluluk, sorumluluk, sorumluluk

Dişleri fırçalamak, Banyoyu da yapmak,

Kişisel sorumluluk, Temizlik için şart

Nakarat: Kişisel, sorumluluk, Kişisel, Sorumluluk

Dengeli ve düzenli, Beslenmek için ben

Seçerim sebze meyve, Sağlıklı yaşarım hem

Nakarat: Sağlık Sorumluluk, Sağlık Sorumluluk

Ödevimi yaparım, Tebrikleri toplarım

Planlı da olursam, Başarımı kutlarım

Nakarat: Okulda sorumluluk, okulda sorumluluk

Evde okulda her yerde, Annem babam herkes de

Yaşamak için elbette, Sorumludur hayatta

Nakarat: Yaşamak sorumluluk, Yaşamak sorumluluk

Babam alır getirir, Annem nefis pişirir

Evde herkes sorumlu, Mutluluk böyle gelir

Nakarat: Mutluluk sorumluluk, Mutluluk sorumluluk